

УДК 376.3:[37.014.12+37.014.15]

РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ ПРАВА ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ НА ОСВІТУ

Єжова Т.Є.

кандидат педагогічних наук, доцент

Діти з порушеннями психофізичного розвитку, як і всі інші діти, мають право на освіту. Це право надається дітям Конституцією України та конкретизується Законами України «Про освіту» (1991 р.), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.), та іншими нормативно-правовими актами. Реалізувати право дітей з порушеннями психофізичного розвитку на освіту покликані навчальні та реабілітаційні заклади, які надають таким дітям освітні послуги.

Найбільшого висвітлення у наукових джерелах набуло теоретико-методологічне обґрунтування діяльності спеціальних шкіл (В. Бондар, В. Засенко, Н. Засенко, В. Синьов, М. Супрун, С. Федоренко, М. Шеремет, М. Ярмаченко та ін.) та діяльності інклюзивних шкіл (А. Колупаєва, Ю. Найда, Т. Сак, Н. Софій, О. Таранченко та ін.). Низка досліджень присвячена визначенню особливостей діяльності спеціальних дошкільних навчальних закладів (Л. Вавіна, Т. Дегтяренко, В. Золотоверх та ін.) та реабілітаційних установ (Н. Грабовенко, В. Ляшенко, В. Нечипоренко та ін.).

Метою даної статті є здійснення контент-аналізу нормативно-правових документів, які регламентують надання дітям з порушеннями психофізичного розвитку освітніх послуг в контексті реалізації права таких дітей на освіту.

Аналіз міжнародних нормативно-правових актів з проблем прав людини та громадянина, нормативно-правових актів України щодо прав громадян України та осіб без громадянства, а також з питань функціонування системи освіти дає підставу для висновку, що у міжнародному та вітчизняному законодавстві визначення поняття «право на освіту» відсутнє. Тому для уточнення змісту поняття «право на освіту» ми звернулися до наукових досліджень в галузі теорії права.

Так, В. Боняк визначає право людини і громадянина на освіту як передбачену нормами міжнародного та національного права міру можливої поведінки суб'єкта правовідносин, реалізація, охорона та захист якої гарантовані державою зокрема через мережу освітніх закладів різних форм власності і яка спрямована на здобуття теоретичних знань, практичних навичок, виховання особистості, залучення людини до національної й світової культурної спадщини з метою гармонійного та прогресивного розвитку як кожної особистості окремо, так і суспільства в цілому [1, с. 15]. Н. Ракша розглядає право на освіту як певну можливість людини засвоювати систематизовані знання, необхідні для практичної діяльності та подальшого розвитку особистості [3, с. 5]. К. Романенко вважає, що право на освіту в сучасному суспільстві визначається можливістю реалізації та самореалізації особистості через відповідну освіту [4, с. 6].

Аналіз наведених дефініцій дає підставу для висновку, що в своїх твердженнях автори спираються на сутність поняття «освіта», а також на основні завдання освіти. Оскільки мета спеціальної освіти полягає у створенні передумов для соціальної адаптації дітей з порушеннями психофізичного розвитку та їх інтеграції в суспільство, то право таких дітей на освіту можна розглядати як можливість розвиватися, виховуватися, навчатися в адекватному їхньому здоров'ю та іншим індивідуальним особливостям спеціально створеному середовищі, в якому реалізуються завдання навчально-виховної, корекційно-розвиткової та лікувально-профілактичної роботи.

Організацією Об'єднаних Націй визначено основні критерії, яким мають відповідати освітні послуги, щоб вони могли сприяти реалізації права дітей на освіту. До таких критеріїв належать наявність, доступність, прийнятність та адаптованість [2, с. 89-90]. Розглянемо коротко зміст даних критеріїв.

Наявність передбачає достатню кількість діючих навчальних закладів і програм. Доступність характеризується трьома взаємозалежними ознаками: недискримінацією (доступність для всіх, особливо для найбільш уразливих груп населення); територіальною та економічною доступністю. Прийнятність передбачає, що форма і зміст навчання враховують культурні особливості тих, хто навчається. Адаптованість передбачає гнучкість освіти, здатність відповідати потребам тих, хто навчається.

Розглянемо діючу систему надання освітніх послуг дітям з порушеннями психофізичного розвитку та проаналізуємо її відповідність визначеним критеріям.

Зазначимо, що відповідність критерію «наявність» ми могли визначити лише частково. Про факт наявності певного закладу чи установи говорить факт існування відповідного Типового положення, а також інформація про кількість таких закладів, що міститься на сайтах Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України, в Національних доповідях «Про становище інвалідів в Україні» та тематичних

доповідях «Про становище дітей в Україні». Проте через відсутність статистичних даних про реальну кількість дітей з порушеннями психофізичного розвитку, які потребують певних освітніх послуг залежно від характеру та ступеня тяжкості порушення, зробити висновок про достатню або недостатню кількість установ, які надають освітні послуги дітям означеної категорії, неможливо.

Зазначимо також, що через відсутність статистичних даних про кількість дітей з порушеннями психофізичного розвитку, які належать до національних меншин, а також про кількість закладів, розрахованих на дітей цієї категорії, зробити висновок про відповідність освітніх послуг критерію «прийнятність» в даному випадку неможливо.

Відповідність критерію «доступність» за ознакою «недискримінація» визначалася наявністю або відсутністю у Типових положеннях переліку протипоказань до зарахування дітей до певного закладу чи установи; за ознакою «територіальна доступність» – наявністю/відсутністю вимог до надання транспортних послуг дітям, які мешкають у віддаленій місцевості; за ознакою «економічна доступність» – наявністю/відсутністю відомостей про безкоштовність освітніх послуг.

Відповідність критерію «адаптованість» визначалася наявністю/відсутністю у Типових положеннях відомостей щодо змісту навчально-виховної, корекційно-розвиткової, реабілітаційної та лікувально-профілактичної роботи, призначеної для тих категорій дітей, на яких розрахований даний заклад.

Традиційними навчальними закладами для дітей з порушеннями психофізичного розвитку дошкільного віку є дошкільні навчальні заклади компенсуючого та комбінованого типу. У своїй діяльності вони керуються Положенням про дошкільний навчальний заклад, затвердженим постановою КМУ № 305 від 12.03.2003. Окремого положення про спеціальні дошкільні навчальні заклади не існує, а відтак – залишаються невизначеними на законодавчому рівні специфічні умови їх функціонування (головні завдання; види та структура; правила зарахування та добору дітей; організація діяльності закладу; організація навчально-виховного процесу; особливості навчально-виховної, корекційно-розвиткової, лікувально-профілактичної роботи у закладах різних видів). Проте у спеціальній педагогіці розроблено основні засади корекційно-педагогічної роботи з дітьми дошкільного віку, які мають порушення психофізичного розвитку. Тому можна стверджувати, що критерію доступності за ознакою недискримінації та критерію адаптованості діяльність спеціальних дошкільних навчальних закладів відповідає частково.

Діти з порушеннями психофізичного розвитку віком від народження до 4-х років, які залишилися без піклування батьків, або діти, батьки яких не мають можливості їх виховувати (за станом здоров'я; у зв'язку з тривалим від'їздом, відбуванням покарання, перебуванням під вартою; в період слідства; тощо), можуть отримувати освітні послуги в будинках дитини. Згідно Типового положення, затвердженого наказом МОЗ України № 123 від 18.05.98, завданнями будинку дитини є, зокрема, забезпечення умов для розвитку, виховання та навчання дітей відповідно до їх віку, а також впровадження нових програм педагогічно-виховних заходів. Проте ані зазначені умови, ані обсяг педагогічно-виховних заходів у вказаному документі не визначаються. В цьому випадку також можна говорити про часткову відповідність діяльності будинків дитини критерію адаптованості.

Інноваційними дошкільними навчальними закладами для дітей з порушеннями психофізичного розвитку є центри розвитку дитини, в яких згідно Положення, затвердженого постановою КМУ № 1124 від 5.10.2009, здійснюються корекція розвитку й оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома.

Для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, які з різних причин не можуть відвідувати дошкільні навчальні заклади, листом МОН України від 17.12.08 № 1/9-811 передбачено надання освітніх послуг під час соціально-педагогічного патронату їхніх сімей. Одним з основних завдань соціально-педагогічного патронату є надання комплексної психолого-педагогічної, корекційно-розвивальної допомоги дітям дошкільного віку, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації. Соціально-педагогічний патронат сімей здійснюється за місцем їхнього проживання. Діти, які будуть виховуватися в домашніх умовах, зараховуються до «групи соціально-педагогічного патронату», що закріплюється за найближчим до місця проживання дитини дошкільним навчальним закладом. Зауважимо, що слабким місцем вказаного документу є невизначеність причин, з яких можуть не відвідувати ДНЗ саме діти з порушеннями психофізичного розвитку. Адже ці причини можуть мати дуже широкий спектр, як-то: віддаленість від місця проживання; порушення поведінки дитини, що робить її перебування в дитячому колективі утрудненим або неможливим; нездатність дитини до самообслуговування тощо. В кожному з перелічених випадків зміст комплексної психолого-педагогічної допомоги дитині та її сім'ї буде різним, що висуватиме різні вимоги до обов'язків фахівців, які цю допомогу надаватимуть. Така відмінність у змісті психолого-педагогічної не знайшла висвітлення і в листі Міністерства освіти і науки України від 04.10.2007 р. N 1/9-583 «Про систему роботи з дітьми, які не відвідують дошкільні навчальні заклади», відповідно до якого мають планувати роботу педагоги, які здійснюють соціально-педагогічний патронат сімей. Таким чином, дана послуга також не відповідає критерію

«адаптованість»

Традиційними навчальними закладами для дітей з порушеннями психофізичного розвитку шкільного віку є спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати), які діють на підставі Положення, затвердженого наказом МОН України № 852 від 15.09.2008. Даний документ, порівняно з аналогічними попередніми, значно розширює спектр корекційно-реабілітаційних послуг, які мають надаватися учням спеціальної школи, а також розширює контингент учнів таких шкіл. Так, передбачена можливість відкриття у спеціальних школах спеціальних класів для дітей інших нозологій; відкриття окремих класів для дітей, які мають складні вади розвитку, зокрема для дітей з раннім дитячим аутизмом та для сліпоглухих дітей; можливість зарахування до спеціальної школи для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату дітей, які себе не обслуговують і відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини-інваліда потребують індивідуального догляду та супроводу.

Зазначимо, що серед різних типів сучасних вітчизняних закладів і установ, в яких діти з порушеннями психофізичного розвитку можуть отримати освітні послуги, спеціальні школи є найстарішими закладами, які мають найтривалішу історію існування, ґрунтовне методичне забезпечення та значний практичний досвід корекційно-реабілітаційної роботи. Аналіз змісту нормативно-правових документів, які регламентують діяльність навчальних і реабілітаційних закладів різних типів і різного підпорядкування дає підставу для висновку, що найбільш повно і докладно зміст відповідних послуг прописаний саме в Положенні про спеціальну загальноосвітню школу.

Для надання дітям індивідуальної корекційної допомоги та добору відповідних програм навчання у кожній спеціальній школі створюються шкільні психолого-медико-педагогічні комісії, діяльність яких регулюється наказом МОН України від 20.08.96 № 278 «Про затвердження Положення про шкільну психолого-медико-педагогічну комісію». Аналіз тексту даного документу дає підставу для висновку, що результатом діяльності шкільної психолого-медико-педагогічної комісії має бути визначення і створення у навчальному закладі умов, адекватних індивідуальним особливостям розвитку дітей, профілактика фізичних, інтелектуальних та емоційних перевантажень та зривів. Все це сприятиме гуманізації педагогічного клімату навчального закладу, спрямованій на зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів.

Інноваційними закладами системи освіти є навчально-реабілітаційні центри – загальноосвітні навчальні заклади, призначені для реалізації права на освіту дітей зі складними порушеннями розвитку віком від двох років, які себе не обслуговують і відповідно до індивідуальної програми реабілітації потребують індивідуального догляду та супроводу, але здатні перебувати у дитячому колективі згідно з рекомендованим лікарями режимом. Діяльність навчально-реабілітаційних центрів регламентується положенням, затвердженим наказом МОНмолодьспорту України від 16.08.2012 № 920.

Структурними підрозділами навчально-реабілітаційного центру є дошкільне відділення, у складі якого функціонують спеціальні групи денного та цілодобового п'ятиденного перебування для дітей віком від 2 до 6 (7) років; спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку I-III ступенів; реабілітаційне відділення, яке призначено для медичної, психолого-педагогічної, фізичної, соціально-побутової реабілітації вихованців. Розглянемо коротко організаційні основи роботи цих підрозділів.

Зміст дошкільної освіти у навчально-реабілітаційному центрі визначається Базовим компонентом дошкільної освіти і здійснюється за адаптованими програмами для спеціальних дошкільних навчальних закладів. Освітньо-реабілітаційний процес дітей дошкільного віку будується на основі методик ранньої соціальної реабілітації через педагогічно обґрунтований зміст, форми і методи навчання, що забезпечують дітям засвоєння необхідних знань, умінь та навичок, сприяють підготовці їх до навчання в школі.

Навчально-виховний процес у спеціальній школі центру здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 26 серпня 2008 року № 778 «Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку». Зміст шкільної освіти визначається навчальними програмами для дітей із складними вадами розвитку, що мають відповідний гриф МОН України. У випадках, якщо діти не засвоюють навчальну програму, вони можуть навчатися за адаптованими або індивідуальними програмами та планом. Індивідуальні навчальні програми та план розробляються вчителем на основі навчальних програм, що мають гриф МОН України, та робочого навчального плану закладу, погоджуються з батьками (особами, які їх замінюють), розглядаються педагогічною радою і затверджуються керівником. У процесі навчання і виховання враховуються індивідуальні особливості розвитку дітей, пігненічні, медичні та спеціальні корекційні та психолого-педагогічні рекомендації. Дітям зі зниженою працездатністю за рекомендаціями лікарів може встановлюватися індивідуальний розклад навчальних занять.

Навчально-реабілітаційний процес у групах реабілітаційного спрямування здійснюється за напрямками: предметно-практична діяльність, розвиток слухового, зорового, дотикового сприймання, формування звуковимови та розвиток мовлення, логоритміка, просторове орієнтування, лікувальна фізкультура, ритміка,

соціально-побутова та комунікативна діяльність.

Лікувально-профілактична робота передбачає профілактику соматичних захворювань, створення умов для психічного розвитку, підвищення працездатності, контроль за фізичним розвитком дітей та підготовкою їх до навчання. З цією метою медичними працівниками застосовується загальнозміцнююча терапія, надається консультативна допомога педагогічним працівникам у дозуванні навчального навантаження. Також окремо визначено напрями лікувально-профілактичної роботи для дітей, які мають порушення слуху у поєднанні із затримкою психічного розвитку або розумовою відсталістю; для дітей, які мають порушення зору у поєднанні з тяжкими системними мовленнєвими порушеннями, затримкою психічного розвитку чи розумовою відсталістю; для сліпоглухих дітей; для дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату у поєднанні з тяжкими системними мовленнєвими порушеннями, затримкою психічного розвитку або розумовою відсталістю; для розумово відсталих дітей у поєднанні з тяжкими порушеннями мовлення.

З урахуванням особливостей психофізичного розвитку дітей у центрі здійснюється особистісно орієнтована професійна реабілітація.

Таким чином, навчально-реабілітаційні центри забезпечують право дітей із складними вадами розвитку на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти відповідно до їх можливостей та індивідуальних особливостей розвитку.

Зазначимо, що і Положення про спеціальну загальноосвітню школу, і Положення про навчально-реабілітаційний центр містять переліки протипоказань до зарахування до цих закладів. Тому відповідність їх діяльності критерію «доступність» за ознакою «недискримінація» можна вважати частковою.

Інноваційною формою освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку є інклюзивне навчання, яке забезпечує реалізацію права таких дітей на освіту за місцем проживання. Згідно законодавства, інклюзивне навчання може здійснюватися в інклюзивних і спеціальних класах загальноосвітніх шкіл. На сьогоднішній день розроблено Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах» (затверджено наказом МОН України від 09.12.2010 № 1224), Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (затверджений розпорядженням КМУ від 15.08.2011 № 872); Порядок здійснення психологічного і соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання (інструктивний лист МОНмолодьспорту України від 26.07.2012 № 1/9-529); посадові обов'язки асистента вчителя (інструктивний лист МОНмолодьспорту України від 25.09.12 № 1/9-675).

Однією з форм організації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності є індивідуальне навчання, яке здійснюється згідно з положенням, затвердженим наказом МОН України від 20.12.2002 № 732. Згідно даного документу, індивідуальне навчання впроваджується для забезпечення права на здобуття повної загальної середньої освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку, якщо батьки або особи, які їх замінюють, відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи. Також індивідуально можуть навчатися діти, які за станом здоров'я не можуть відвідувати навчальний заклад; яким необхідно пройти лікування у лікувальному закладі більше одного місяця; які не встигають протягом двох років навчання у школі I ступеня.

Діти зі складними порушеннями розвитку віком від 4 до 18 років, які потребують стороннього догляду, побутового та медичного обслуговування, можуть також отримувати освітні та реабілітаційні послуги в дитячих будинках-інтернатах сфери управління Міністерства соціальної політики та органів соціального захисту населення. До таких будинків-інтернатів діти приймаються незалежно від наявності батьків, або осіб, які їх замінюють, та утримуються до повноліття. Проте адміністрація та весь персонал будинку-інтернату мають сприяти налагодженню родинних зв'язків та підтримувати прагнення спілкування вихованців із сім'єю.

Серед будинків-інтернатів виділяють будинки-інтернати I профілю та будинки-інтернати, де можуть одночасно функціонувати відділення II-IV профілів. До будинків-інтернатів I профілю приймаються діти зі збереженим інтелектом дошкільного та шкільного віку, які не здатні до самостійного пересування або пересуваються зі значним утрудненням, але здатні до часткового самообслуговування. До відділення II профілю приймаються діти з помірною та тяжкою розумовою відсталістю та психічними розладами, здатні до навчання, самостійного пересування та самообслуговування. До відділення III профілю приймаються діти з тяжкою розумовою відсталістю та психічними розладами, які можуть самостійно пересуватися, але не здатні до самообслуговування. До відділення IV профілю приймаються діти з глибокою розумовою відсталістю та/або психічними розладами, які мають складні фізичні вади, не можуть самостійно пересуватися та не здатні до самообслуговування.

Основними завданнями будинків-інтернатів є створення вихованцям належних умов для проживання, навчання, медичної та соціальної реабілітації. Типовим положенням про дитячий будинок-інтернат передбачено надання дітям-інвалідам освітніх послуг з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти для

дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затвердженого постановою КМУ від 05.07.04 р. № 848. Зазначимо, що в Типовому положенні зовсім нічого не сказано про подальше навчання дітей, інтелект яких відповідає нормі і які здатні до опанування не лише початкової освіти (діти, які зараховуються до будинків-інтернатів І профілю).

Порівняльний аналіз обсягу освітніх послуг, які діти зі складними порушеннями розвитку можуть отримати в навчально-реабілітаційних центрах та будинках-інтернатах дає підставу для твердження, що право на освіту дітей зі збереженим інтелектом, які потребують стороннього догляду, більш повно реалізується в навчально-реабілітаційних центрах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України.

Діти з порушеннями психофізичного розвитку, яким встановлено інвалідність, можуть отримувати короткотривалі (не більше 6 місяців один раз на рік) послуги з психолого-педагогічної реабілітації в закладах сфери управління Міністерства соціальної політики та органів соціального захисту населення: центрах соціальної реабілітації дітей-інвалідів, реабілітаційних установах змішаного типу для інвалідів і дітей-інвалідів з розумовою відсталістю та реабілітаційних установах змішаного типу для інвалідів і дітей-інвалідів. Цільовим призначенням перелічених установ є здійснення комплексу реабілітаційних заходів, спрямованих на розвиток дитини-інваліда, навчання її основним соціальним та побутовим навичкам, створення передумов для інтеграції у суспільство.

Психологічна реабілітація в зазначених закладах передбачає проведення психологічної діагностики особистості дитини-інваліда, визначення та використання форм, методів, засобів та процедур психологічної корекції; навчання дітей прийомам та методам саморегуляції, самовиховання, самонавчання, формування позитивної мотивації щодо соціальних настанов на життя, професію, працю; проведення індивідуальної психокорекційної роботи; проведення психопрофілактичної та психокорекційної роботи із сім'єю дитини-інваліда. Педагогічна реабілітація передбачає розвиток в дітей слухового та зорового сприймання, мовлення і комунікативної діяльності, творчих здібностей; корекцію пізнавальної діяльності; формування навичок просторового та соціально-побутового орієнтування; формування компенсаційних способів діяльності; фізичний розвиток.

Аналіз Типових положень щодо функціонування перелічених закладів дозволив виявити відмінності у переліку додаткових послуг, покликаних зробити основні (реабілітаційні) послуги доступними для клієнтів. При здійсненні аналізу нас цікавив факт наявності послуг для наступних категорій клієнтів: дітей раннього віку; дітей, які мешкають у віддаленій місцевості; дітей, які потребують постійного стороннього догляду; випускників закладу (установи).

Нами було виявлено, що у реабілітаційних установах змішаного типу для інвалідів і дітей-інвалідів передбачено відділення ранньої соціальної реабілітації, але вік дітей, на яких розраховано це відділення, не вказується. У центрах соціальної реабілітації дітей-інвалідів у разі потреби можуть створюватися відділення «Матері та дитини» для дітей віком до 2 років. Проте потреби, які можуть бути підставою для створення такого відділення, не конкретизуються; основні напрями роботи відділення не визначаються. Для дітей, які мешкають у віддаленій місцевості, забезпечення транспортними послугами (від місця проживання до центру та назад) передбачено лише в центрах соціальної реабілітації дітей-інвалідів. Всі зазначені установи мають службу соціального патронату, призначену для надання реабілітаційних послуг дітям-інвалідам, які потребують постійного стороннього догляду. Зв'язок із сім'ями, у яких виховуються діти-інваліди – випускники реабілітаційної установи, передбачений лише в центрах соціальної реабілітації дітей-інвалідів.

Аналогом психолого-медико-педагогічних комісій, які діють у спеціальних школах, в реабілітаційних установах є реабілітаційні комісії. Отже, реабілітаційний процес є максимально індивідуалізованим та персоналізованим.

Зарахування дітей з порушеннями психофізичного розвитку до дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів системи освіти здійснюється відповідно до висновку психолого-медико-педагогічних консультацій. Зарахування дітей з порушеннями психофізичного розвитку до реабілітаційних установ сфери управління Міністерства соціальної політики та органів соціального захисту населення здійснюється відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини-інваліда, що розробляється лікарсько-консультативними комісіями лікувально-профілактичних закладів за місцем проживання дитини.

Всі навчальні та реабілітаційні заклади, про які йшлося вище, крім будинків дитини та дитячих будинків-інтернатів, можуть бути як державної, так і недержавної форми власності. В усіх закладах державної форми власності освітні та реабілітаційні послуги надаються дітям безкоштовно. Таким чином, діяльність розглянутих закладів відповідає критерію «економічна доступність».

Випускники спеціальних та інклюзивних шкіл можуть продовжити навчання у центрах професійної реабілітації інвалідів; спеціальних навчальних закладах інтернатного типу, призначених для професійної, медичної, фізичної та соціальної реабілітації молодих інвалідів віком від 15 років (нині у сфері управління Міністерства соціальної політики України функціонує п'ять таких закладів); професійно-технічних навчальних

зкладах загального типу; вищих навчальних закладах (нині дев'ять ВНЗ України є учасниками експерименту щодо організації інтегрованого навчання осіб з особливими освітніми потребами у ВНЗ III-IV рівнів акредитації).

Усе викладене дає підставу для висновку, що в Україні створено нормативно-правову основу функціонування варіативної системи освітніх послуг для дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Передбачені освітні послуги для дітей різних нозологій і з різним ступенем тяжкості порушень. Освітні послуги такі діти можуть отримувати з двох років. Законодавством передбачено створення у разі потреби відділень «Матері та дитини» для дітей віком до 2 років у центрах соціальної реабілітації дітей-інвалідів. Система надання освітніх послуг дітям з порушеннями психофізичного розвитку в Україні частково відповідає визначеним Організацією Об'єднаних Націй критеріям щодо сприяння реалізації права таких дітей на освіту.

Література

1. **Боняк В. О.** Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / В. О. Боняк. – К., 2005. – 20 с.
2. **Международные договоры по правам человека.** – Т. 1 : Подборка замечаний общего порядка и общих рекомендаций, принятых договорными органами по правам человека [Електронний ресурс]. – [б.м.], [б.и.]. – 2008. – 340 с. – Режим доступу : http://www2.ohchr.org/english/bodies/icm-mc/docs/8th/HRI.GEN.1.Rev9_ru.pdf
3. **Ракша Н. С.** Адміністративно-правове забезпечення права громадян на освіту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; Фінансове право; Інформаційне право» / Н. С. Ракша. – Л., 2007. – 20 с.
4. **Романенко К. М.** Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / К. М. Романенко. – Х., 2008. – 20 с.

References

1. **Boniak V. O.** Konstytutsiine pravo liudyny i hromadianyna na osvitu ta ioho zabezpechennia v Ukraini : avtoref. dis. na zdobuttia nauk. stupenia kandidata yurid. nauk : spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo» / V. O. Boniak. – K., 2005. – 20 s.
2. **Mezhdunarodnye dogovory po pravam cheloveka.** – T. 1 : Podborka zamechanii obshchego poriadka i obshchikh rekomendatsii, priniatykh dogovornymi organami po pravam cheloveka [Elektronni resurs]. – [b.m.], [b.i.]. – 2008. – 340 s. – Rezhim dostupu : http://www2.ohchr.org/english/bodies/icm-mc/docs/8th/HRI.GEN.1.Rev9_ru.pdf
3. **Raksha N. S.** Administratyvno-pravove zabezpechennia prava hromadian na osvitu : avtoref. dis. na zdobuttia nauk. stupenia kandidata yurid. nauk : spets. 12.00.07 «Administratyvne pravo i protses; Finansove pravo; Informatsiine pravo» / N. S. Raksha. – L., 2007. – 20 s.
4. **Romanenko K. M.** Konstytutsiine pravo hromadianyna na osvitu v Ukraini: stan i tendentsii rozvytku : avtoref. dis. na zdobuttia nauk. stupenia kandidata yurid. nauk : spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo» / K. M. Romanenko. – X., 2008. – 20 s.

Ежова Т.С. Реалізація в Україні права дітей з порушеннями психофізичного розвитку на освіту

В статті уточнено поняття «право на освіту» та здійснено контент-аналіз нормативно-правових документів, які регламентують надання дітям з порушеннями психофізичного розвитку освітніх послуг в контексті реалізації їх права на освіту. Проаналізовано відповідність освітніх послуг критеріям, визначеним Організацією Об'єднаних Націй. Окремо розглянуто стан реалізації права на освіту дітей з різним ступенем тяжкості порушень та дітей з порушеннями психофізичного розвитку різних вікових категорій (раннього віку, дошкільного та шкільного віку). Визначено типологію закладів, які надають освітні послуги дітям з порушеннями психофізичного розвитку. Здійснено порівняльний аналіз обсягу освітніх послуг в закладах різних типів. Зроблено висновок про наявність в Україні варіативної системи освітніх послуг для дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Ключові слова: діти з порушеннями психофізичного розвитку, право на освіту, освітні послуги.

Ежова Т.Е. Реализация в Украине права детей с нарушениями психофизического развития на образование

В статье уточнено поняття «право на образование» и осуществлен контент-анализ нормативно-правовых документов, регламентирующих предоставление детям с нарушениями психофизического развития образовательных услуг, в контексте реализации их права на образование. Проанализировано соответствие образовательных услуг критериям, определенным Организацией Объединенных Наций. Отдельно рассмотрено состояние реализации права на образование детей с разной степенью тяжести нарушений и детей с нарушениями психофизического развития разных возрастных категорий (раннего возраста, дошкольного и школьного возраста). Определена типология учреждений, которые предоставляют образовательные услуги детям с нарушениями психофизического развития. Осуществлен сравнительный анализ объема образовательных услуг в учреждениях разных типов. Сделан вывод о наличии в Украине вариативной системы образовательных услуг для детей с нарушениями психофизического развития.

Ключевые слова: дети с нарушениями психофизического развития, право на образование, образовательные услуги.

T. Yezhova Realization of right to education for children with special needs in Ukraine

Specified in this paper is the concept "right to education" and performed is the content-analysis of normative legal documents that regulate granting to children with special needs educational services in the context of realization of their right to education. Analyzed is the correspondence between educational services and criteria assigned by United Nations Organization. Considered separately is the state of realization of right to education for children with various degrees of malfunction severity and children with special needs of different age groups (early childhood, preschool and school age). Defined is the typology of institutions that provide educational services for these children. Performed is the comparative analysis concerning the volume of educational services in institutions of different types. Made is the corollary about availability of the variant system of educational services for children with special needs in Ukraine.

Keywords: children with special needs, right to education, educational services.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2013 р.

Статтю прийнято до друку 25.10.2013 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Супрун М.О.

УДК: 373.5.016:81:376-056.264

СВОЕОБРАЗИЕ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У УЧАЩИХСЯ С ДИЗОРФОГРАФИЕЙ И ПУТИ ЕЁ РАЗВИТИЯ В СИСТЕМЕ ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ

Елецкая О.В.

кандидат педагогических наук, доцент

Щукина Д.А.

Усвоение норм орфографии школьниками подразумевает высокий уровень организации учебной деятельности школьников по усвоению предмета «Русский язык», распределения деятельности (и действий) во времени, или организации её временной структуры. Процесс учения целесообразно рассматривать как конкретные завершённые циклы учебной деятельности, включающие в себя три фазы: фазу проектирования (целеобразования), технологическую фазу (целевыполнения) и рефлексивную фазу (контроля, оценки и рефлексии) [19].

Фаза проектирования учебной деятельности на этапе постановки общей цели обучения крайне ограничивает участие школьника в целеобразовании. Проектируют программу разработчики содержания образования, а учителя вносят в это содержание личностную интерпретацию. В процессе декомпозиции (разделении общей цели на отдельные задачи), когда нормативно установленные сроки обучения разбиваются на учебные годы и четверти, учебные дни и занятия, дети также принимают лишь пассивное участие. Однако же агрегирование, как процесс противоположный декомпозиции, соединение частей в целое, согласование отдельных задач между собой, ученикам приходится осуществлять самостоятельно. Основные проблемы школьников возникают именно тогда, когда выделенные специалистами учебные задачи не в состоянии объединиться, «агрегироваться» в единое представление у конкретного школьника [19]. У детей возникают выраженные затруднения как при ориентировке, так и при выполнении учебного задания (решения учебной задачи). В научной школе Д.Б. Эльконина – В.В. Давыдова под учебной задачей понимается только формирование у учащихся обобщённых способов действия [8]. С точки зрения А.М. Новикова учебная задача – это минимальная «единица», «клеточка» учебного процесса, к которым относятся, например, понятия и, посредством которых формулируемые научные факты, утверждения и их отношения. Учебными задачами также являются операции (перцептивные, мыслительные), из которых в последствии складываются действия [19].

В традиционном (объяснительно-иллюстративном) обучении в организации процесса решения учебных задач выделяются такие учебные действия, как: принятие учебных задач и плана действий, предлагаемого учителем; осуществление учебных действий и операций по решению поставленных задач; регулирование учебной деятельности под влиянием контроля учителя и самоконтроля; анализ результатов учебной деятельности, осуществляемой под руководством учителя [21]. Аналогично определяются этапы решения учебных задач в проблемном обучении, в развивающем обучении (по В.В. Давыдову), в литературе по педагогической психологии [9, 11, 13]. Несмотря на различие трактовок, в структуре учебной деятельности, в частности, и по усвоению предмета «Русский язык» можно выделить четыре основные фазы: ориентировка в задании; планирование выполнения задания; реализация программы выполнения задания; контроль правильности выполнения задания.

Обучение школьников решению учебных задач базируется на таких социально-личностных качествах как мотивация и саморегуляция [3,14]. Мотивацию учения, составляют четыре вида побуждений: значения и смыслы, потребности, цель, интерес как форма проявления [15].

Б.Н. Дукович выделяет три основных уровня формирования мотивов в процессе социализации, три слоя во внутренней, психологической структуре личности.

1. Функционально-ролевой слой, т.е. мотивы, обусловленные нормативным поведением человека в социальной среде и определяемые в основном полом, возрастом, профессией и статусом.

2. Слой социального характера, т.е. мотивы, определяемые характерологическими чертами личности (общительность, замкнутость, адаптивность, система симпатий и антипатий); они выступают как факторы внутренней организации поведения и способствуют формированию устойчивых социальных позиций.

3. Мотивы, определяемые интериоризованными принципами жизни, мировоззренческими установками